

VOORWOORD

Met “zoölogie” bedoelen de auteurs niet zonder zelfspot het karakter van deze bundel tot uiting te brengen: de lezer wandelt van aap tot zeehond, de schrijvers zitten achter de tralies van de geschreven taal. Soms wijkt de bezoeker even terug voor een diep gegrom dat uit de kooien klinkt, maar doorgaans overweegt het zich verlustigen in de variëteit van het merkwaardige genus, de onderwijsresearcher.

Of was de bedoeling toch een andere en is de Zoo, waar dit de kleine -ologie van is, de universiteit? Verschillende van de auteurs van dit boek vergelijken, in navolging van A.D. de Groot, het onderwijs met een jungle; Cohen geeft in zijn (in dubbel opzicht meesterlijke) bijdrage deze metafoor extra diepte door de zwakke rechtspositie van de student onder de aandacht te brengen. Maar een universiteit in een verzorgingsstaat is natuurlijk niet helemaal een jungle; misschien ook geen dierentuin, maar dan toch iets in die richting, een safaripark, o.i.d. In ieder geval iets waar je een zoölogie van kunt schrijven.

Wie zich verder begeeft in dit Carnaval des Animaux, of Tableaux d'une Exposition, zal merken dat tussen deze twee interpretaties niet gekozen hoeft te worden: de anarchie en de veelkleurige levendigheid van de universiteit spiegelen zich in deze feestbundel zelve af. Het geschrift rijmt met het beschrevene.

Van der Drift legt in zijn verhandeling er de nadruk op dat creatieve processen zoals research en hoger onderwijs op gevorderd niveau niet gediend zijn met ambtelijk-hiërarchisch bestuur en beheer; die organisatievorm is hoogstens geschikt voor universitaire Diensten. Zijn redenering toepassend op dit boek concluderen we dat het Leidse Bureau Onder-

zoek van Onderwijs zich niet primair ziet als leverancier van routines, maar als een instituut voor, zij het toegepast, onderzoek.

Wie in dit boek een evenwichtige presentatie zoekt van de "body of knowledge" van de hoger-onderwijsresearch, komt maar gedeeltelijk aan zijn trekken. Vernhout geeft een aanstekelijk overzicht van gebruiksmogelijkheden van AV-media; De Gruijter slaagt erin zijn enorme psychometrische eruditie op het gebied van slaag-zakproblemen in kort bestek leesbaar samen te vatten; ook het artikel van Blom over de rol van de docent valt eventueel nog in deze categorie te zien. De overige bijdragen zijn echter meer futuristisch van aard.

Voor wat betreft de meer "ontwerpde" bijdragen kunnen we ruwweg twee groepen onderscheiden: die waarin over onderwijs, en die waarin over onderwijsresearch wordt geschreven. Deze twee redactionele lijnen vertrekken vanuit de bijdrage van Crombag. Om met de tweede groep te beginnen: het kernthema daar is, dat de tijd is aangebroken om terug te gaan naar het laboratorium.

Het onderwijsbestel, zegt Crombag, is een organisme dat je niet zo maar even in een bepaald opzicht verandert, evenmin als het je lukt een konijn te leren vliegen, hoe nuttig dat ook zou zijn. De onderwijsveranderaars en -technocraten willen door "structurele" ingrepen een chimère construeren: van voren een leeuw, van achteren een slang, in het midden een geit. Ze jagen m.a.w. een hersenschim na. In plaats van ons uit te putten in het bedenken van globale maatregelen, moeten we terug naar nauwkeurige bestudering van het leerproces zoals dat zich bij het individu afspeelt.

Wie zelf wel eens aan een onderwijsstructuur heeft gesleuteld of aan "innovaties" onderhevig is geweest, zal zich ongetwijfeld in deze skepsis herkennen. Recentelijk heeft ook bijvoorbeeld Fokkema voor een (cognitief-)psychologische wending in de onderwijsresearch gepleit.

Ondernemingen in dit kader zijn in de eerste plaats het referaat van Langerak, die te rade gaat bij de literatuur over semantisch geheugen; dat van Vos, die een uitgewerkte schets geeft van een motivatietheorie m.b.t. de onderwijssituatie; en dat van Chang, die zich bij de theorievorming over het begrijpen van problematische, bijvoorbeeld juridische, teksten door de taalfilosofie laat inspireren.

Wie met mij enerzijds sympathie voelt voor deze meer fundamentele benadering, maar anderzijds beducht is voor het risico van psychologisme, vindt in de overige, meer "beleidsgerichte" bijdragen voldoende tegenwicht. Het betreft hier de opstellen die werden aangeduid als handelend over het onderwijs.

Crombag, altijd al op z'n best als hij met (overigens trefzeker gecoördi-

neerde) olifantspotten door porseleinkasten raast, levert de meest radicale en ongetwijfeld controversiële gespreksstof. Ons onderwijs van de wieg tot het graf kenmerkt zich erdoor dat we teveel dingen leren waar we niets aan hebben, en omgekeerd: de bedoeling schijnt te zijn dat we leren volgzame staatsburgers te zijn. Wie zich in gemoede gaat afvragen waar de overheid het recht vandaan haalt onder die omstandigheden een leerplicht te handhaven, krijgt daarop geen bevredigend antwoord.

De bijdragen van Van der Drift en Cohen kwamen al even ter sprake; die van Cohen is vooral inspirerend omdat hij de gedachte van De Groot, dat de relatie tussen student en onderwijsinstelling als een contract kan worden gezien, door het toepassen van vakjuridische begrippen handen en voeten geeft in een lucide schrijftrant, waarop gedragswetenschappers wat jaloenser zouden moeten zijn. Van der Drift zet recente overheidsmaatregelen en beleidsvoornemens m.b.t. planning en structurering af tegen bedrijfseconomische en -sociologische principes, laat van de maatregelen nauwelijks een spaan heel en suggereert voorzichtig alternatieven.

Een vraag die opkomt naar aanleiding van deze teksten is: wat zou er gebeuren als we deze jongens op het Ministerie van Onderwijs zouden neerzetten? Niets, roept u natuurlijk meteen, of: wat een perverse gedachte, om de macht aan de deskundigen te willen geven. Ik zou daartegenover willen volhouden dat het gedachtenexperiment als zodanig althans legitiem is: men mag van deskundigen verwachten dat ze datgene voorstellen wat ze zelf zouden doen als ze de macht hadden. Het is dus niet mijn bedoeling vóór of tegen de technocratie te pleiten; ik wil er alleen op attenderen dat de vraag een aardige invalshoek verschaft bij het lezen van deze bundel.

Eén van de minder voor de hand liggende implicaties van de onderhavige beschouwingen is een zekere relativisering van de machtspositie van de docent, niet in de laatste plaats de universitaire. Ik wil de auteurs niet in verlegenheid brengen door al te uitvoerig op dit thema in te gaan, want ze moeten, zoals Crombag zegt, in dat milieu werken. Maar het is duidelijk dat Crombag de curricula wel eens duchtig onder handen zou willen nemen, dat Blom het nuttig zou vinden als docenten leerden doceren, dat De Gruijter de caesuurbeslissing uit de handen van de docent zou wegprofessionaliseren (of is dat mijn eigen radicale interpretatie?), en dat Cohen pleit voor contracten die de student aanzienlijk meer juridische grond zouden geven om op te staan. Mag men daaruit concluderen dat onderwijsresearchers de natuurlijke bondgenoten van de studenten zijn? Als dat al het geval is, dan mag men toch verlangen dat zo'n bondgenoot-

schap geen sentimentele vormen aanneemt. De opstellen in deze bundel getuigen van een onsentimentele, lucide zakelijkheid.

Ook zonder de hier voorliggende presentatie heeft het Leidse Bureau Onderzoek van Onderwijs in de afgelopen tien jaren van zijn bestaan ruimschoots zijn sporen verdiend. De hoger-onderwijsresearch in Nederland is één van de best lopende stukken van toegepaste sociale wetenschap; het Leidse Bureau neemt in dit sterk bezette veld één van de voorste posities in. De vitaliteit van wat in deze bundel geboden wordt, schiept verwachtingen voor de toekomst.

W.K.B. Hofstee
Rijksuniversiteit Groningen